

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE INVESTIGATOR'S COMMUNICATIVE COMPETENCE

Jumayev Salim Kudratovich

Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17358710>

ARTICLE INFO

Received: 05st October 2025

Accepted: 10th October 2025

Online: 15th October 2025

KEYWORDS

investigator, communicative competence, reflexivity, communicative activity, communicative interaction, conflict situations, investigator's duties, methods of psychological influence.

ABSTRACT

The article discusses the concept of the investigator's communicative competence, its professional significance, and the necessity of developing it among future prosecution investigators. The investigator's communicative skills are manifested in the ability to identify communication goals, assess the state of professional interaction, establish and maintain psychological contact with participants in communication, choose appropriate strategies for conversation, and be prepared to make meaningful changes in their own behavior. The investigator's interaction with participants in a criminal case—suspects, defendants, witnesses, victims, lawyers, prosecutors, experts, and interpreters—is a complex and multifaceted process of establishing and developing relationships in joint human activity. This process follows the general laws of communication, including the exchange of information (the communicative aspect) and the regulation of partners' behavior in relation to the communication situation (the interactive aspect). The investigator's communicative competence is related to the psychological phenomena of interpersonal perception and emotional states that arise during communicative activity, as well as to establishing effective communication with individuals under investigation and other participants in the criminal process.

TERGOVCHI KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Jumayev Salim Kudratovich

O'zbekiston Respublikasi huquqni muhofaza qilish Akademiyasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17358710>

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Received: 05st October 2025

Accepted: 10th October 2025

Online: 15th October 2025

KEYWORDS

tergovchi, kommunikativ kompetentligi, refleksivlik, kommunikativ faoliyat, kommunikativ aloqa, ziddiyatli vaziyatlar, tergovchining vazifasi, aqliy ta'sir usullari.

Maqolada tergovchining kommunikativ kompetentligi tushunchasi, uning kasbiy ahamiyati va bo'lajak prokuratura tergovchilarini shakllantirish zarurati muhokama qilinadi. Tergovchining kommunikativ malakasi uning muloqot maqsadlarini aniqlash, professional muloqot holatini baholash, muloqot ishtirokchilari bilan psixologik aloqa o'rnatish va qo'llab-quvvatlash, suhbatdoshning strategiyalarini tanlash va o'z xatti-harakatlarida mazmunli o'zgarishlarga tayyor bo'lishda namoyon bo'ladi. Tergovchining jinoyat ishtirokchilari: gumon qilinuvchilar, ayblanuvchilar, guvohlar, jabrlanuvchilar, advokatlar, prokurorlar, ekspertlar, tarjimonlar bilan o'zaro hamkorligi odamlarning birgalikdagi faoliyatida aloqalarni o'rnatish va rivojlantirishning murakkab ko'p qirrali jarayoni, shu jumladan, axborot almashinuvi (kommunikativ jihat) va aloqa holatiga nisbatan sheriklarning xatti-harakatlarini tartibga solish (interaktiv jihat) sifatida aloqaning umumiy qonunlariga bo'ysunadi. Tergovchining kommunikativ kompetentligi uning kommunikativ faoliyati jarayonida yuzaga keladigan shaxslararo idrok va ruhiy holatlarning psixologik hodisalari va tergov qilinayotgan shaxslar va jinoyatning boshqa ishtirokchilari bilan kommunikativ aloqa o'rnatish bilan bog'liq.

Zamonaviy psixologiyada "kommunikativ kompetentligi" tushunchasi turli xil ta'riflarga ega bo'lib, uning mohiyati insonning boshqa odamlar bilan zaruriy aloqalarni o'rnatish va qo'llab-quvvatlash qobiliyatidan iborat bo'lib, tuzilma o'z ichiga bilim, malaka va ko'nikmalarni qamrab oladi, kommunikativ jarayon, ya'ni aloqa jarayonining samarali bo'lishini ta'minlaydi. Ilmiy psixologik adabiyotlarda kommunikativ kompetentsiya murakkab shaxsiy xususiyat, jumladan, muloqot qobiliyatlari va ko'nikmalari, muloqot sohasidagi psixologik bilimlar, shaxsiy xususiyatlar va muloqot jarayoni bilan birga keladigan psixologik holatlar sifatida tavsiflanadi. Kommunikativ kompetentlikning tarkibiy tuzilmasini "kommunikativ bilimlar", "kommunikativ malakalar", "kommunikativ ko'nikmalar", "kommunikativ qobiliyatlar" tashkil etadi.

Tergovchining kommunikativ malakasi uning muloqot maqsadlarini aniqlash, professional muloqot holatini baholash, muloqot ishtirokchilari bilan psixologik aloqa o'rnatish va qo'llab-quvvatlash, sherikning (shariklarning) istaklari va aloqa usullarini hisobga olish qobiliyatida namoyon bo'ladi va adekvat muloqot strategiyalarini tanlash va o'z xatti-harakatlarida mazmunli o'zgarishlarga tayyor bo'lishdir [1].

Tergovchining jinoyat ishtirokchilari: gumon qilinuvchilar, ayblanuvchilar, guvohlar, jabrlanuvchilar, advokatlar, prokurorlar, ekspertlar, tarjimonlar bilan o'zaro hamkorligi odamlarning birgalikdagi faoliyatida aloqalarni o'rnatish va rivojlantirishning murakkab ko'p qirrali jarayoni sifatida muloqotning umumiy qonunlariga bo'ysunadi, shu jumladan, axborot almashinuvi (kommunikativ jihat) va muloqot holatiga nisbatan sheriklarning xatti-harakatlarini tartibga solish (interaktiv jihat). Uning kasbiy faoliyati ikkita asosiy funktsiyaga bo'linadi:

- axborot (sodir etilgan jinoyatning shart-sharoitlari va holatlarini aniqlash, tergov qilinayotgan voqea dalillarini saqlab qolish, hodisalar ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash; jinoyat sodir etilishiga va uni yashirishga ta'sir qilgan omillarni aniqlash);

- tartibga soluvchi (to'liq muloqotni, so'roq qilinayotgan shaxsning xatti-harakatlarini tuzatishni ta'minlaydigan so'roq qilish uchun shart-sharoitlarni yaratish; tergovchi tomonidan talab qilinadigan fazilatlar: idrok, har bir hibsga olingan, gumon qilinuvchi, guvohga individual yondashuvni topish qobiliyati). [3].

Psixolog tadqiqotchilar I.M. Cherevko, S.L. Nikonovich A.A. Shaevich (2016) fikricha, "Tergovchining qidiruv-kognitiv, aniqlash, tashkiliy va rekonstruktiv faoliyati orasida uning kasbiy faoliyatining kommunikativ tomoni asosiy hisoblanadi. Kommunikativ komponentning roli ayniqsa tergovchi va jarayon ishtirokchilari o'rtasida bo'ladigan so'roq vaqtida, yuzlashtirish, jinoyat sodir etilgan joydagi surishtiruv jarayonida uning xushmuomalaligi, vazminligini, o'z fikrlarini aniq ifoda etish qobiliyatida ko'rinadi. Ishonchli muloqotni o'rnatish va qo'llab-quvvatlash, muloqotdagi psixologik to'siqlarni bartaraf etish qobiliyati tergovchining kasbiy faoliyatini o'rganuvchi ko'pchilik mualliflar tomonidan ta'kidlangan. [3]. Tergovchining kommunikativ kompetentligi tarkibiga quyidagilar ham kiradi: «boshqalarni tushunish va ularga nisbatan o'zini adekvat tutish qobiliyati; muloqot vaziyatlari va boshqa odamlarning xatti-harakatlarini boshqarish qobiliyati; "og'zaki bo'lmagan muloqot" tilini o'zlashtirish - suhbatdoshning imo-ishoralari, yuz ifodalari, intonatsiyasi signallarini o'qish, so'zlovchining ma'lumotlarini yozmaslik, balki aytilgan narsaning ma'nosini anglab olish; suhbatdoshning hissiy holatini aniqlash qobiliyati. [4].

Tergovchining kommunikativ malakasi kasbiy xususiyatga ega. Buning sababi shundaki, uning jinoiy ish bo'yicha tergov faoliyati muloqotning refleksiv va konfliktli xarakterini o'z ichiga oladi. "Refleksivlik, birinchidan, o'zaro tushunish mexanizmini, ya'ni tergovchi so'roq qilayotgan shaxsda u yoki bu taassurotni nima uchun va qanday vositalar bilan qoldirayotganligini tushunishini, ikkinchidan, tergovchining o'zining ichki ruhiy harakatlari va holatlarini bilish jarayonini o'z ichiga oladi. Shunday qilib, bitta tizimning ikkita o'zaro bog'liq elementi yuzaga keladi, aks ettirish: birinchi holda, biz tergovchining so'roq qilayotgan shaxs tomonidan qanday qabul qilinishini tushunish imkoniyati va zarurligi haqida; ikkinchisida, o'zining ichki aqliy harakatlaridan (xotiradagi tasvirlar yig'indisi, motivlar, maqsadlar, fantaziyalar) va holatlardan (kayfiyat, his-tuyg'ular, tajribalar) xabardor bo'lish qobiliyati haqida fikr yuritiladi. Bu qobiliyat shaxsning o'zini o'zi bilish, o'z-o'zini tartibga solish, o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini o'zi anglash sohalaridagi bilim, ko'nikma va malakalar majmuasi bo'lgan autopsixologik

kompetentsiyasi asosida yotadi. Bu esa ayniqsa ziddiyatli vaziyatlarda o'z xatti-harakatlarini boshqarish uchun zarur". [2].

Tadqiqotchilar I.E. Reutskoy, O.I. Brodchenko, E.S. Morar (2015) ning fikriga ko'ra, "tergovchilarning professional muloqotining muvaffaqiyati lingvistik aloqa vositalaridan (nutq) to'g'ri foydalanish bilan belgilanadi. Shu bilan birga, nutqda qo'pollik va mensimaslik ohangiga yo'l qo'ymaslik kerak, so'roq qilinayotgan shaxsning ijtimoiy-madaniy darajasidan qat'iy nazar, nutq unga tushunarli bo'lishi kerak. Jargon so'zlar, garchi bunday so'zlar so'roq qilinayotgan shaxs uchun odatiy holat bo'lsada tergov qilish paytida ulardan foydalanish mumkin emas.

Muloqot ob'ektining temperamentiga qarab nutq tezligini tartibga solish ham maqsadga muvofiqdir. Xolerik va sangvinik odamlar bilan muloqot qilishda nutqning yuqori tezligi va bir mavzudan ikkinchisiga intensiv o'tishga ruxsat beriladi; flegmatik odam bilan suhbatni sekin, asta-sekin bir mavzudan ikkinchisiga o'tkazish tavsiya etiladi; Melankolik odamlarga sabr-toqat, sekinlik va batafsil yondashuv tavsiya etiladi. Muhimi, tergovchining o'zini so'roq qilinayotgan shaxsning o'rniga qo'ya olishi va u nimani aytmoqchi bo'lganini "eshitish" qobiliyatidir. Bu ko'nikma bevosita "faol tinglash", nutq faolligini saqlash va suhbat jarayonida shaxsning noverbal xatti-harakatlariga tashxis qo'yish ko'nikmalarini egallash darajasi bilan bog'liq" [2].

Tergovchining kommunikativ faoliyati psixologiyasi sohasidagi adabiyot manbalarini o'rganishimiz [3; 5] kommunikativ kompetentlikning ba'zi psixologik xususiyatlarini, shaxslararo idrok etishning psixologik hodisalari va bunday faoliyat jarayonida yuzaga keladigan ruhiy holatlar bilan bog'liqligini va tergov qilinayotgan shaxslar va jinoyat ishtirokchilari bilan kommunikativ aloqani o'rnatishni ta'kidlash va tavsiflash uchun asos bo'ladi.

Ma'lumki, tergovning muvaffaqiyati ko'p jihatdan tergovchining ishda ishtirok etuvchi shaxslar: gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, jabrlanuvchi, guvoh va boshqalar bilan o'zaro munosabati bilan belgilanadi. Bunda turli xil ma'lumotlardan foydalaniladi: ma'no, nutqiy xabarlarining ahamiyati, nutq intonatsiyasi, imo-ishoralari, mimikalari, pantomima (holat), tashqi ko'rinish, hissiy va vaziyatli reaksiyalar. Muloqot jarayonida shaxslararo idrok etishning muayyan psixologik hodisalari yuzaga keladi: identifikatsiya - shaxsni u bilan identifikatsiya qilish orqali tushunish va talqin qilish; ijtimoiy-psixologik aks ettirish - shaxsni u haqida mulohaza yuritish orqali talqin qilish; empatiya - insonni hissiy tuyg'u orqali tushunish, uning holatlariga hamdardlik; stereotiplash - ma'lum bir ijtimoiy guruhga xos bo'lgan fazilatlarni taqsimlash orqali shaxsni baholash.

Tergovchining ruhiy holati uning ijtimoiy-rol maqomi, shaxsiy va kasbiy fazilatlari, ushbu jinoyat ishi bo'yicha ma'lumotlarning mavjudligi, maqsadlarga erishish yo'llariga bo'lgan ishonchi, vaziyat ta'siri, aqliy faollik darajasi bilan belgilanadi. Tergovchining taktikasini boshqaradigan muhim omillardan biri bu shaxs tomonidan sodir etilgan harakat motivini imkon qadar tezroq aniqlashdir. Xulq-atvor motivlari insonning umumiy yo'nalishining ko'rsatkichi, uning asosiy qadriyatlarining namoyon bo'lishi bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, qasddan odam o'ldirishda ayblangan shaxslarga, ichkilikka ruju qo'yanlarga, o'ta shafqatsiz va beadab odamlarga nisbatan qat'iyroq pozitsiya zarur.

Tergovchining kommunikativ faoliyatida eng muhim vazifa kommunikativ munosabatni o'rnatishdir - bu muloqot qiluvchi shaxslar o'rtasidagi muloqotni yanada rivojlantirish maqsadida o'zaro faollashtirishdir.

Kommunikativ aloqaning o'rnatilishi o'zaro munosabatda bo'lgan shaxslarning ruhiy holati, ularning muloqot muhitiga va suhbatdoshi shaxsiyatiga aqliy moslashuvi bilan belgilanadi. Kommunikativ aloqani o'rnatish uchun asos bo'lib, muloqot qiluvchi shaxslarning aqliy faolligini oshiradigan hissiy ahamiyatga ega bo'lgan aloqa sub'ekting faolligidir. Ayrim tergovchilarda salbiy munosabatlar hukmron bo'lishi mumkin - gumon qilinuvchining (ayblanuvchining) g'ayriijtimoiy shaxsiga nisbatan o'ta salbiy munosabat va u bilan bog'liq takabburlik, ustunlik hissi va boshqalar.

Tergovchining kasbiy fazilati uning gumon qilinuvchiga (ayblanuvchiga) nisbatan hissiy salbiy munosabatini neytrallash qobiliyatidir. Muloqotga kirishda tergovchi so'roq qilinayotgan shaxsning ruhiy holatini neytral mazmundagi kommunikativ harakatlar yordamida aniqlashi kerak. Bunda ruhiy holatlarning ikkita ekstremal turini ajratib ko'rsatish mumkin: salbiy keskin hissiy holat (g'azab, e'tiroz va boshqalar) va depressiv holat (qayg'u, g'amginlik, tushkunlik va boshqalar). Tergovchining keyingi xatti-harakati ana shu holatlarga asoslanishi kerak.

Kommunikativ aloqani o'rnatishga salbiy ruhiy holatlar darajasini pasaytiradigan hamma narsa yordam beradi. Munosabat kundalik mayda-chuydalar asosida emas, balki hayajonning maqbul manbasini keltirib chiqaradigan ma'lumotlar asosida yaratiladi. Tergov qilinayotgan ish bo'yicha har bir gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, jabrlanuvchi va guvohning o'ziga xos muammolari, ularni qiziqtirayotgan savollar bor. Ular tergovchi bilan muloqotni jinoyat hodisasiga o'zlarining munosabatlariga qarab rejalashtirishadi. Tergovchining vazifasi eng boshidan ma'lum bir shaxsning ijobiy ijtimoiy aloqalariga tayanish, bu aloqalarni mustahkamlash va fuqarolik hissini uyg'otishdir. Shuning uchun, ma'lum bir shaxsning "rivojlanish tarixida" uning o'zini o'zi anglashi bilan bog'liq muhim voqealarni topish va ushbu voqealar asosida muloqotni boshlash yaxshidir. Ammo bu "o'yin" va umumiy manfaatlarni izlash bo'lmasligi kerak. So'roq qilinayotgan shaxslar tergovchida halollik, qat'iyatlilik sifatlariga ega bo'lgan, madaniyatli, o'z ishini biladigan shaxsni ko'rishlari kerak.

Muloqot o'rnatishning eng muhim jihati jinoyat ishida ishtirok etuvchining qonuniy huquq va majburiyatlarini tushuntirish va ishontirishdir. Tergovchi tergov boshlanishidanoq qonunning, shu jumladan, ayblanuvchi, gumon qilinuvchi va istisnosiz ishda ishtirok etuvchi barcha shaxslarning huquqlarini himoyachisi bo'lishi shart. Gumon qilinuvchi (ayblanuvchi) uchun tergovchi qonunning ayrim qoidalarini tushuntirishi va ular foydalanishi mumkin bo'lgan afzalliklarni oshkor qilishi ayniqsa muhimdir. Tergovchi o'zini faqat ayblovchi shaxs sifatida emas, balki boshqa birovga yordam berishga tayyor shaxs sifatida ko'rsatishi kerak.

Gumon qilinuvchining (ayblanuvchining) xatti-harakati ko'p jihatdan tergovchining xatti-harakatiga bog'liq. Va agar tergovchi o'ziga qaram bo'lgan shaxsning ehtiyojlariga e'tiborli bo'lsa, ular doimo u bilan aloqa o'rnatishni va muloqot qilishni xohlashadi.

Qarama-qarshilik sharoitida tergov doirasida muloqot qilish holatlari mavjud bo'lib, ular ziddiyatli vaziyatlar deb ataladi. Bu o'tkir salbiy hissiy tajribalar bilan bog'liq bo'lgan shaxslar ongida, shaxslar yoki odamlar guruhlarining shaxslararo munosabatlarida qarama-qarshi yo'naltirilgan, mos kelmaydigan tendentsiyalarning to'qnashuvidir. Bunda har bir qarama-qarshi tomon boshqasiga zarar yetkazishga intiladi.

Tergovchining vazifasi hatto vaqtinchalik ziddiyatli vaziyatlarni yengib o'tish va har qanday holatda ham tergov maqsadiga erishish - voqea aniq sababini aniqlashdir. Shu bilan birga, ruhiy zo'ravonlik ham mumkin emas. Ayblanuvchining va ishda ishtirok etayotgan boshqa shaxslarning ko'rsatuvlarini zo'ravonlik, tahdid va boshqa qonunga xilof choralar bilan olish taqiqlanadi. Ruhiy ta'sirning huquqiy usullarini zo'ravonlikdan farqlash kerak.

Aqliy ta'sir qilish usuli - bu yashirin ma'lumotlar ochiladigan vaziyatni yaratish orqali ta'sir qilish. Shunday qilib, taktik maqsadli savollar tizimi so'roq qilinayotgan shaxsning xohish-istaklaridan tashqari, faqat jinoyat sodir etishda ishtirok etgan shaxsga ma'lum bo'lgan shunday fakt va tafsilotlarni ham ochib berishi mumkin.

So'roq qilinayotgan shaxsning to'g'ri ko'rsatma berishdan bo'yin tovlashiga to'sqinlik qilish ta'siriga asoslangan barcha usullar qonuniydir, shu jumladan shaxsning salbiy tomonlaridan foydalanish (masalan: ko'rsatma olish uchun ayolga turmush o'rtog'ining jazmani bilan tushgan fotosuratlarini ko'rsatish). Tergovchi tergov davomidagi barcha mumkin bo'lgan holatlarni oldindan ko'ra bilishi, ularning befoydaligini ko'rsatib, shu bilan ularni to'g'ri ko'rsatma berishga undaydi.

Hatto savollarning ketma-ketligi ham psixologik ta'sir ko'rsatadi. Ularning xronologik jihatdan haqiqiy voqealar bilan bog'langanligi, tergovchi ulardan keng xabardordek bo'lib tuyuladi. Ammo birgina mustaqil ahamiyatga ega bo'lgan savollar ham tergovchi tomonidan aqliy ta'sir omili sifatida har tomonlama anglangan bo'lishi kerak. Tergovchi aqliy ta'sirning qonuniy va noqonuniy usullari o'rtasidagi aniq chegarani bilishi kerak. Agar terovda ishtirok etayotgan shaxsning fikr bildirish erkinligi cheklanmasa, ruhiy ta'sir qonuniy hisoblanadi. Gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, jabrlanuvchining va guvohning so'z erkinligini cheklaydigan, ularning ko'rsatmalarini tergovchining ilgari o'rnatilgan munosabatlarining kerakli yo'nalishiga "tortib qo'yadigan" har bir narsa haqiqatning oshkor etilishiga zarar etkazadi va qonunga ziddir. Ishda ishtirok etuvchi shaxsga psixologik ta'sir ko'rsatishning taktik usuli uchta talabning birortasi ham buzilmasa qonuniy hisoblanadi: usul gumon qilinuvchining (ayblanuvchining) yoki boshqa shaxslarning huquqiy masalalardan bexabarligiga asoslanmasa; usul shaxsning qadr-qimmatini kamsitmaydi va uning erkinligini cheklamaydi; usul begunohning mavqeiga ta'sir qilmaydi, uni mavjud bo'lmagan aybni tan olishga, aybsizga tuhmat qilishga yoki yolg'on guvohlik berishga undamaydi. [5].

Tergovchilarning kommunikativ kompetentligini oshirish va yosh mutaxassislarning muvaffaqiyatli kasbiy moslashuvi uchun bu soha mutaxassislarni tayyorlash tizimida tergov ishiga psixologik tayyorgarlikni shakllantirishga ko'proq

e'tibor berish, shuningdek, maxsus o'quv dasturlari asosida tergovchilarga professional muloqot taktikasini va suhbatdoshning audiovizual psixodagnostika usullarini o'rgatish, tergov qilinayotgan shaxsga psixologik ta'sir ko'rsatishning o'ziga xos usullarini amalda qo'llash tavsiya etiladi.

Adabiyotlar:

1. Вертягина Е.А. О коммуникативной компетентности следователя // Коченовские чтения «Психология и право в современной России». psyjournals.ru/nonserialpublications/kochteniya1/...
2. Реуцкая И.Е., Бродченко О.И., Морар Е.С. Повышение коммуникативной компетентности следователей и дознавателей при решении служебных задач // Журнал «Психопедагогика в правоохранительных органах». 2015. № 1 (60) / cyberleninka.ru/article/n/povyshenie-...
3. Черевко И.М., Никонович С.Л., Шаевич А.А. Психологические основы коммуникативной стороны профессиональной деятельности следователя // Журнал «Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики». - Тамбов: Грамота, 2016. № 7(69): Ч. 1. С. 198-201. www.gramota.net/materials/3/2016/7-1/56.html
4. Чуприкова Н. И. Система понятий общей психологии и функциональная система психической регуляции поведения и деятельности // Вопросы психологии. 2007. № 3. С. 120-123.
5. Психология коммуникативной деятельности следователя / studfile.net/preview/6331975/page:31/